

Monika Edgren läser Karin Widerberg:

MINNE OCH TALANDETS HISTORIA

Minnen av erfarenheter är en ständig omförhandling av mening. Att minnas är ”att ge mening åt något”, skriver Karin Widerberg och menar att det bygger på samspel mellan vad vi tror att detta något hade för mening i det förflutna och vad vi ger det för mening idag.¹ Medan Frigga Haug arbetade med minnesarbete som kollektivt projekt för att komma nära erfarenheter som tystats av patriarkala strukturer har, Karin Widerberg beskrivit sitt eget individuella minnesarbete. Hon resonerar kring hur erfarenheter blir till, hur metoden öppnar för synliggörande av variationer av minnet och för subjektets flerfaldiga röster. Minnesarbete som metod handlar enligt Widerberg inte om att skala av lager efter lager för att komma åt den ursprungliga erfarenheten, utan istället om att ”se förhållanden på nytt sätt”. Att se på nytt sätt är beroende av nuet och, som Widerberg framhåller, av teorier.² Jag är helt enig med henne i det som sagts ovan och om att teorier om makt och förtryck öppnar nya perspektiv.³ Särskilt intressant är att metoden synliggör subjektets flerfaldiga röster. Men det behövs också ett synliggörande av de teoretiska implikationerna. Är teorierna lyhörda för röster utifrån många olika kontexter och situeringar? Hur kan till exempel talande om erfarenheter av skam inom en religiös subjektivitet begrippliggöras inom ramen för en sekulär feminism? Jag vill här knyta an till dessa tankar utifrån hur vittnesberättelser om sexuellt våld i krig har använts, även i feminismens namn. Men först några ord om tystnad och talande.

Tystnaden har en mening, skriver professorn i historia, Eva Österberg. I samtal med skiftande människoöden genom århundraden har hon utforskat olika tystnader och deras associationskedjor. Tystnaden kan vara strategisk, påtvingad och den kan vara fysiologiskt bestämd. Österberg skriver bland annat om

den muntliga kulturens primat i äldre tid och dess begränsningar för dem som av olika anledningar saknade röst för att till exempel kunna tala för sig i rätten. Hon samtalar om de stumma, de blyga, om de som var förbjudna att tala, om de kränkta, om de som av rädsla eller feighet inte talade. Det finns ett stort spektrum av tystnader genom historien. Eva Österberg diskuterar hur det talade språket sätter gränser för dem som inte kan eller vill tala.⁴ Feminismen har sedan länge pekat ut de patriarkala berättelsernas hegemoni för vad som går att säga och inte säga. Men även den eurocentriska historiografin (som ofta korsas av patriarkala berättelser) måste skärskådas då även den bildar ram för talandet, vilket kan kopplas till det Lisbeth Larsson talar om som respektfullt lyssnande inför vittnesmål om erfarenheter.⁵

Om kunskapsanspråken hos olika röstägare

I min läsning av en samling vittnesberättelser om sexuella övergrepp på armeniska kvinnor och flickor under den turkiska massakern 1915-16 försökte jag få syn på villkoren för berättande om sexuellt våld. Två män, en diplomat och en historiker, gavs av den brittiska regeringen uppdraget att samlas in vittnesmål om armeniernas lidande mitt under brinnande världskrig. Syftet var att mobilisera det brittiska parlamentet för armeniernas sak genom att berätta sanningen. Vittnenas personliga status skulle garantera utsagornas trovärdighet. Med hänvisning till dessa personer, huvudsakligen män knutna till kristna missionsstationer, respektabilitet

och neutralitet, och att de var på plats, tillskrevs berättelserna autenticitet och legitimitet. Kvinnors och flickors utsatthet för sexuella övergrepp återkom i många vittnesmål. Deras röster representerades av de auktoriserade (männen) som talade utifrån en överordnad, styrande position, en nationalistisk berättelse om det armeniska folkets lidande. Berättelsernas inramning objektifierade kvinnorna, gjorde dem till värnlösa medlemmar av en folkgrupp. Vittnesmålen bekräftade en kvinnlighet som inte enbart måste skyddas utan också gömmas och förmanas för att inte väcka männens begär. Det finns till exempel en berättelse om en ung flicka som uppmanades av en kvinna att dölja sitt ansikte med slöjan och inte möta förövarens blick då hon rövades bort. Av självbevaringsdrift tvingades hon således att identifiera sig med värderingarna hos dem som fäste skammen på henne.⁶ Berättelser om skam kan svårligen hårbärgera ett tema om motstånd. Kvinnornas tystnad berörs i ett par vittnesmål och förklaras med att upplevelsen och smärtan var obeskrivbar. Men varför var denna smärta mer obeskrivbar än deras som blev misshandlade och lemlästade? Ett svar på tystnaden är förstås den påförda skammen som omöjliggjorde benämmandet av upplevelsen. För dessa offer återstod bara tystnad.

Varför tala om erfarenhet av sexuellt våld?

Sedan 1990-talet har dessa kvinnors erfarenheter förmedlats genom döttrars och anhörigas intervjuer. Många andra offers minnesberättelser om sexuellt våld i krig

har också fått röst. Genom diskursen om mänskliga rättigheter har vittnesberättelserna vandrat över jordklotet. Rättighetsaktivister har format ramen för minnesberättelserna om sexuellt våld. Minnen har berättats av offren i syfte att få upprättelse. På så sätt har upprättelsen blivit talandets mening och erfarenheten inskriven i en mall som tillhandahållits av en rättighetsdiskurs som är en del i den västerländska linjära modernitetsberättelsen. Den omfattar även en feministisk diskurs som format självförståelsen i en västerländsk framgångssaga.⁷ Likt Wendy Brown, menar jag att upprättelse är kontraproduktivt genom att dessa berättelser bidrar till en återinskrivning i den historia som exkluderat talandet.⁸

Men upprättelse måste inte vara målet med dessa minnesberättelser om sexuellt våld i krig. Carine Mardorossian framhåller att vi behöver återta lyssnandet på människors egna berättelser om sina erfarenheter för att få kunskaper om varför de har förtigits, vad det är som tystar och borttränger och hur erfarenheter formas genom berättelser.⁹ Det gäller förstås också de som inte kan tala av fysiologiska skäl. Således är det erfarenheternas och subjektiviteternas och talandets historia som är det intressanta att få syn på och begripa och här kan metoder av minnesarbete kan vara fruktbart.

Utmaningen för minnesarbete som metod

Tystnad har som framgått många dimensioner. Det har även talandet. Minnesarbete kan fungera som en konstruktiv metod för att få syn på talandets historia och skiftande kunskapsregimer. Karin Widerberg berör i slutet av texten begränsningar i den metod av minnesarbete som bygger på endast en person. Hon menar att den kräver reflexivitet i förhållande till dess giltighet med avseende på klass, ras och sexualitet. "Kvinnor som förhåller sig till likartade positioner kan förväntas dela denna typ av minne", skriver hon och nämner risker som etnocentrism och heteronormativitet, liksom osynliggörande av det talade subjektets position.¹⁰ Det är här som jag menar att metoder för minnesarbete kan vidareutvecklas och vara till nytta för de offer för sexuellt våld som jag talat om.

Utifrån den kontext jag arbetat med och de postkoloniala feministiska perspektiv jag finner intressanta ligger utmaningen för metoden minnesarbete i att hantera den historiska dimensionen som kan möjliggöra en mångfald av röster och subjektiviteter utan att bekräfta den modernistiska utvecklingsdiskursen, skapad av en eurocentrisk historiografi.¹¹ Detta gäller tillika den västerländska feminismens historiografi som riskerar att inordna allt minnesarbete i denna mall och som därmed inte gör sig tillgänglig för de röster som inte passar in i berättelsen och inte heller förmår se villkoren för den västerländska självförståelsen.

Noter

- 1 Karin Widerberg: *Kunskapens kön: minnen reflektioner och teori*, Nordstedt 1995, s. 136.
- 2 Widerberg 1995, s. 130. Se även Carol Smart: *Law, Crime and Sexuality. Essays in Feminism*, Sage Publications 1995, s. 83-87. Smart skriver att våldtäktsoffrens berättelser oundvikligen är strukturerade utifrån en urform av sexuella fantasier och att det är den som lagen bygger på. Offerskapet (re)producerar den könade lagen som ser kvinnor lika med sitt kön. Se även Monika Edgren: "Att återupprätta äran. Språk, subjekt och sexuell våld", *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 2004:3, s. 74-90.
- 3 Widerberg 1995, s. 136.
- 4 Eva Österberg: *Tystnader och tider. Samtal med historien*, Atlantis 2011.
- 5 Lisbeth Larsson: "Självbiografi, autofiktion, testimony, life writing", *Tidskrift för genusvetenskap*, 2010:4.
- 6 Monika Edgren: "Sexuellt våld i vittnesberättelser om massakern på armenier 1915-1916", Scandia. *Tidskrift för historiska studier*, 2012: 2, s. 87-117. Se Elspeth Probyn: *Blush: Faces of Shame*, University of Minnesota Press, 2005, s. 85-86, som utvecklar perspektiv om skam och menar att det kräver intersubjektivitet.
- 7 Kay Schaffer & Sidone Smith: *Human Rights and Narrated Lives. The Ethics of Recognition*, Palgrave, macmillan 2006, s. 123-152.
- 8 Wendy Brown: "Sårade förbindelser", *Fronesis: Kapitalism*, Emma Lennartsson & Magnus Wennerhag (red.), 2001:6-7, s. 204-224. Se även Sara Edenheim: "När våldet blir en del av jaget. En kritisk analys av kvinnohistoria och dess effekter", *Kvinnor och våld. En mångtydig kulturhistoria*, Eva Österberg & Marie Lindstedt Cronberg (red.), Nordic Academic Press 2005, s. 321-338.
- 9 Carine A. Mardorossian: "Toward a new Feminist Theory of Rape", *Signs* 2002:3, s. 720-723.
- 10 Widerberg 1995, s. 138.
- 11 Gurinder K. Bhabra: *Rethinking Modernity. Postcolonialism and the Sociological Imagination*, Palgrave macmillan 2007.

Monika Edgren är docent i historia och professor i genusvetenskap.

E-post: monika.edgren@mah.se